

Osmanlı'da Erkek Giyiminin Modernleşme Süreci

Gürdal Bike SAĞDUYU*

Özet

Osmanlı'da modernleşme düşüncesi, Tanzimat dönemiyle uygulama alanları bulurken Osmanlı kadını ve erkeğini yeniden biçimleyen en önemli güç, giysi değişimleri olmuştur. Osmanlı'da yüzyıllar boyu, kadın ve erkek giysilerinin, hemen hiç değişmeden, biçimsel özelliklerini koruyarak, Tanzimat dönemine kadar sürdüğü göz önüne alınınca, yaşanan değişimin önemi bugün daha iyi anlaşılmaktadır.

Osmanlı'da erkek giyimindeki değişiklikleri irdelerken, Osmanlı terzilerini, giyim bilgisinin kadınlarımıza öğretilmesine ilişkin ilk makaleleri, ilk kitapları da incelemek gerekmektedir. Meşrutiyet'in ilk yıllarına kadar, 'Müslüman Türk' terzi bulmanın güçlüğü nedeniyle İstanbul'dan Paris'e, Londra'ya, Berlin'e vb. gidip terzilik bilgisi öğrenen 'gayr-i müslim' Osmanlı terzi ustalarının modern giyimin ilk üreticileri olarak uzun yıllar piyasada etkili oldukları görülmektedir. Daha sonra birçok 'Müslüman Türk' Osmanlı terzisi, mesleğinin inceliklerini Avrupa'da olduğu gibi kendi ülkelerinde açılacak 'Terzi Mektepleri'nde / Akademileri'nde öğrenecekler, öğreteceklerdir. Mustafa Refik, Osman Zeki Bey ve Behire Hakkı gibi çok değerli Osmanlı terzileri, Osmanlı'daki terzilik hareketlerinin öncülerinden olurken yaptıkları yayınlar, günümüze, dönemlerindeki koşulları, sıkıntıları ve başarıları aktarmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Terzilik, Moda, Osmanlı, Kalıp, Terzilik Eğitimi.

Modernization Period of Ottoman Menswear

Abstract

As the idea of modernization found application in politics and the society in the Tanzimat period in the Ottoman Empire, the most important drive that reshaped the Ottoman women and men was the change in clothing. Today, we can understand the importance of these changes when we consider that men and women garments, which have similar formal specialities, had continued with almost no change for centuries until the Tanzimat period.

When investigating the changes in male garments in the Ottoman Empire, it is necessary to study primarily the publications and articles by Ottoman tailors that were used to teach garment knowledge to Ottoman women. Until the first years of the constitutional monarchy, because of the difficulty in finding 'Muslim Tailors', non-Muslim tailor masters used to go from Istanbul to Paris, London, Berlin etc., to learn tailoring knowledge and they became effective for many years in the market as the first producers of modern garments in the Ottoman Empire. Later, most Ottoman tailors would learn the intricacies of the profession from the 'Tailor Schools and Academies' in their country and would teach to others. There were many valuable Ottoman tailors, e.g. Mustafa Refik, Osman Zeki Bey and Behire Hakkı, who were the leaders of tailoring, and their publications inform us of the circumstances, difficulties and achievements in their period.

Keywords: Tailoring, Fashion, Ottoman, Pattern, Tailoring Education.

Giriş

Özünde, yüzyıllardır bir zanaat olan terziliğin, 'sanat' olarak algılanması, uzun yıllar sonunda gerçekleşir. Terzi, kabaca ölçen, kesip biçen bir usta iken XIX. yüzyılda, insan bedeni üstünde hesaplama yaparak bir büyümlü kimliğe kavuşur. Terzilik zanaatı için İngilizce'de, 'sartorial art / terzilik sanatı' sözcükleri kullanılır. Bu terim, kumaş tamir eden, kesen ve diken kişi anlamına gelen, Latince 'sartor' sözcüğünden gelmektedir. Sözcüğün etimolojik kökeninin izleri, eski Fransızca'da 'sartre', İspanyolca'da 'sastre' ve İtalyanca'da 'sartro'da görülebilir (Chenoune, 1993: 40). Günümüz Fransızcasında, terzilik zanaatı, ustalığı, 'l'art du tailleur', 'métier de tailleur' terimleriyle karşılır (Littré, 1978: 6182).

Sanayi Devrimi sonrasında Avrupa'da, özellikle erkek giyiminin değişiminde, gelişiminde, terzilik sanatında ortaya çıkan yenilikler belirleyici olmuştur. Yüzyıllardır, kumaşın üretiminin güçlüğünün ve ekonomik değerinin farkında olan terziler, 'her giysideki kumaş miktarını bilmenin' büyümlü üstünlüğüyle, toplumlarında, uzun yıllar, çok önemli bir mesleğin uygulayıcıları olurlar. İnsan bedeninde kullanılan geometri bilgisiyle, terzilik mesleğinin teknik bilgilerini oluşturacak buluşlar da bu yüzyılda birbirini izler. Artık zarafet, sadece lüks süslemelere ve kumaşlara bağlı değildir. Terzilik, kesim ve bedene uyumun gösterildiği bir sanata dönüşmeye başlar. Özellikle, hazır giyim endüstrisinin doğuşundan önce, XIX. yüzyılın ilk otuz yılı, terziler için gerçek bir altın çağ olur. Londra'da, Paris'te, beğenileri adeta efsaneleşen, makas 'krallarının' ustalıkları, baş döndürücü bir kariyere, şöhret ve servetlere dönüşür. XIX. yüzyılın ilk otuz yılı, terzilik mesleğinin teknik, pazarlama ve sosyal statü açısından çok hızla değiştiği bir dönem olur (Chenoune, 1993: 41).

Osmanlı'da, giyim kuşam tarihi açısından Evliya Çelebi en önemli kaynaktır. Bu ünlü gezgin, özellikle geleneksel giyim ustaları 'ehl-i hiref'in nitelikleri üstüne, Seyâhat-nâme'sinde (Evliya Çelebi, 1995: 333) geniş bilgiler verir. 'Ehl-i Hiref' sözcüğü, sarayda, yeniçeri, ocağında ve şehirlerde, küçük el sanatlarıyla uğraşan sanatkâr ve

zanaatkârları tanımlamak için kullanılmıştır (Yaman, 2008: 5). Yine, Müslümanlar arasında Hıristiyanlığı yaymak için uğraş veren misyonerlerin de izlenimlerini aktardıkları anı ve seyahat kitaplarında (Pınar, 2002: 78), giyim kuşamımız, terzilik sanatı ve terzilerimiz üstüne ilginç gözlemlerin aktarıldığı bilinmektedir (Sevin, 1990: 112; Abdülaziz Bey, 2002: 323; Dalvimart, 2012: 23).

Osmanlı'da askeri alanda başlayan yenileşme ve modernleşme çalışmaları, öncelikle giyim kuşamda kendini gösterir. Kurulan yeni orduların tepeden tırnağa değişen üniformalarının yanında, yeniden düzenlenen devlet örgütündeki bürokratların, memurların giyim kuşamı da tümüyle değişir. Sonuçta, bu değişim, ülkemizdeki terzilik mesleğini de doğrudan etkiler. Bu değişimin en ilginç uygulamaları, Lâle devriyle birlikte Avrupa'dan esen yenilik rüzgârlarıyla önce sarayda, saray kadınlarının giyim kuşamında görülecektir. Yabancı elçilerin eşlerinin giyimlerinin taklidiyle başlayan bu süreç, Osmanlı sarayında, Avrupa kadın giyimini bilen kadın terzilerinin görev alışıyla hızlanacak, XVIII. ve XIX. yüzyılda, saray kadınlarımızın giyimleri, artık Avrupa kadın modasının izleyicisi olacaktır (İpek, 2009: 38).

XIX. yüzyılda, bedenin geometriyle buluşması, terziliği, büyümlü bir mesleğe dönüştürürken terziler de neredeyse bir büyücü gibi algılanmaya başlanmıştır. Yüzyılların öğrettiği bilgilerle, örneklerle dikilen, Osmanlı erkeğinin ve kadının birbirine çok benzeyen, gelenekselleşen giysileri yanında özellikle bedeni saran, bedenle bütünleşen erkek giysilerinin yaratıcıları olan terzileri, XIX. yüzyılda Osmanlı'da bulmak neredeyse olanaksızdır. Batı'yı, Avrupa'yı yakından tanıyan Osmanlı yurttaşları Ermenilerin, Rumların hızla modern erkek giyimine gösterdikleri ilgi ve uyum kaçınılmaz olarak kendi terzilerini de yaratmıştır. Ancak, Batı'yı, öncelikle Fransa'yı izlemek, öğrenim görmek, bir usta terzinin yanında bilgi edinmek için bu yüzyılda Avrupa'ya, Osmanlı'dan ne zaman, ne kadar terzi adayı öğrenciler gönderildiği kesin olarak bilinmemektedir.

Tanzimat yıllarında, Avrupa'dan, çoğunlukla da Fransa'dan İstanbul'a gelen terzilerin, Osmanlı giyim kuşamına katkılarının, etkilerinin olduğunu, bu konuda yapılan araştırmalarla biliyoruz. Ancak, bu yıllarda, İstanbul'da çalışan yabancı terzilerin kimlikler ve çalışmaları üstüne bugün, özel bir araştırmaya sahip değiliz. Yine de bu yabancı terzilerin kimilerinin, saraylarda hizmet verip kadrolu çalıştıklarını, Sultan'ın terzisi olarak ünlenenlerin, 'Sultanın Terzisi' sıfatını mesleki bir üstünlük ve bir reklam aracı olarak kullandıklarını, bugün, Topkapı Sarayı Arşivi'nde bulunan terzilere ait defterlerdeki bilgilerden ve bu konudaki yayınlardan öğreniyoruz (Tezcan, 2000: 38).

Saray mensuplarının, hanedanın, üst düzey devlet görevlilerinin, zengin beylerin, İstanbul'da yaşayan yabancı elçilik mensuplarının, bankacıların giydikleri Batılı tarzdaki sivil kıyafetlerdeki moda, görünüme, işçiliğe yerli terzilerimizin ayak uydurmaları zordu. Bedenleri telalarla kalıplanmış ceketler, sert kol kapakları ve dik yakalar, apoletler, 'ehl-i hıref' mensubu yerli terzilere çok yabancıydı. Gerekli malzemeler yurtiçinde bulunmadığı için, yeni kesimler ve dikiş teknikleri de onlara yabancıydı. Bu nedenle, bu alanda açığı kapatacak yabancı modelist ve stilistlerle, malzemeyi sağlayan tüccar terziler, oldukça kârlı ve boş olan bu pazarda kısa bir süre sonunda etkin olurlar.

Bu araştırmada, tarihsel açıdan Osmanlı'da erkek giyiminin modernleşme süreci irdelenirken, özellikle de terzilik mesleğinin öğretimi açısından yapılan öncü yayınlar ilk kez tanıtılmıştır. Yine Osmanlı erkek giyimine uygulamalarıyla yön veren sanatkâr 'öğretmen' terzilerinin çalışmaları, uygulamaları gösterilmiştir.

I. Osmanlı'da Modern Erkek Terziliği ve İlk Terzilerimiz

Ahmet Midhat Efendi'den Namık Kemal'e, Rezaizâde Mahmut Ekrem'den Ahmet Rasim'e, Hüseyin Rahmi Gürpınar'a, Sermet Muhtar Alus'a pek çok yazarımız, Osmanlı'daki modernleşme sürecinde, alafranga giysiler diken ilk erkek terzilerimiz üstüne, ilginç ve önemli bilgiler

vermektedirler. Osmanlı'da, adını duyuran ilk erkek terzisi, ustalığıyla, alafrangalaşma ve moda uyma konusunda bir statü göstergesi olan *Terzi Mir*'dir (Gürsoy, 2009: 168-183; Demiryürek, 2010: 1014).

Recaizâde Mahmut Ekrem'in *Araba Sevdası* romanının kahramanı Bihruz Bey'in, etiketiyle sükse yaptığı *Terzi Mir*'in (Recaizade M. Ekrem, 2004: 22), Sermet Muhtar Bey'e göre de "*varlıklı gençlerin*" terzisi olarak II. Abdülhamit yıllarında da şöhretini sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

Müşterilerinin gelir durumuna göre adları verilen, işyerleriyle tanıtılan Osmanlı'nın ünlü erkek terzilerinin, *Leon, Vidoviç, Mendelino*, 'Tünel pasajında kır sakallı İtalyan kırmızı' ile 'Asmalımescit'te Kekeme Vangel've 'Sirkeci'de Civelekyan' oldukları bilinmektedir (Alus, 1950: 487-490).

Osmanlı Dönemi'nde, özellikle Tanzimat yıllarında, İstanbul'da tanınan bu terziler arasında, bir Müslüman Türk erkek terzisi bulunmamaktadır. Meşrutiyet döneminde ve Cumhuriyet'in başlarında, *alafranga* biçki dikiş tekniklerini Avrupa'daki terzi akademilerinde öğrenip ülkelerine dönen, ilk Müslüman Türk öğretmen terzilerinin çoğunun kimler oldukları, bugün hâlâ bilinmemektedir. Bu eksikliğe karşın, bu grup içinde yer alan, terzilik bilgilerini öğretmek amacıyla Terzi Mektepleri açarak kurslar düzenleyen ilk Müslüman Türk öğretmen terzilerden bazıları ve çalışmaları, terzilik mesleği üstüne yapılan kimi araştırmalar yardımıyla öğrenilmektedir.

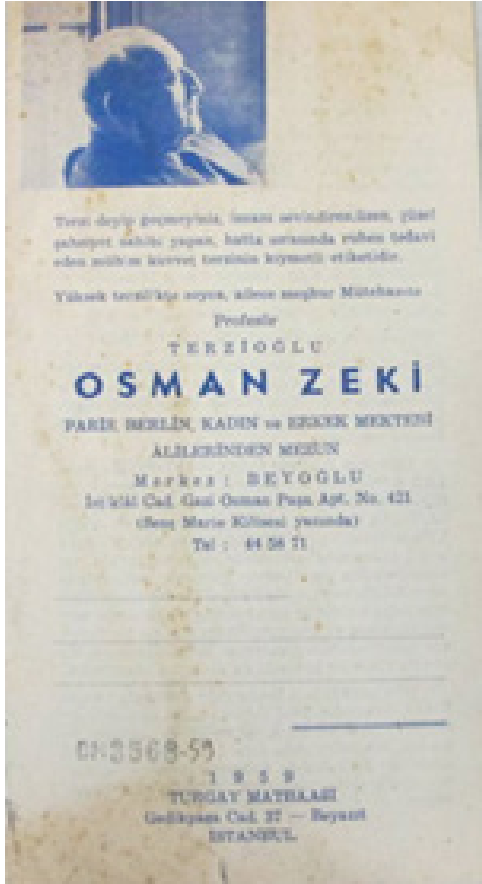
II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Eğitimli İlk Erkek Terzimiz Osman Zeki Terzioğlu (1880 -?-/ İstanbul - 22.10.1969)

Tanzimat yıllarından başlayarak, *alafranga terzi* olarak, hazır giyim mağazalarında çalışan, Avrupalı usta terzilerin yanında, Avrupaî terziliği öğrenmek için Paris'e gidip Paris Terziler Akademisi'nden mezun olan, İstanbul'da çalışan, ulaşılabilen yazılı kaynaklardan tespit edilen ilk Müslüman Türk terzisi, Osman Zeki Bey'dir (Resim 1).

29 Ocak 1914 günlü Servet-i Fünûn Mecmuası'ndaki *İslâm Terzilerimizden Osmân Zekî Beğ* başlıklı bu tanıtım/

Resim 1. “İslâm Terzilerimizden Osmân Zekî Beğ” (Servet-i Fünûn Mecmuası, No: 1182, 1914: 285)

Resim 2. ‘Osman Zeki Terzioğlu’nun Reklam Broşürü’,1959. (G.Bike Sağduyu Belgesi)

reklam yazısındaki bilgilere göre, O.Zeki Bey’in, 1910 yılında Paris’e gittiğini, Ladeveze’in Terzi Mektebi’ni başarıyla bitirip *Académie National*’den terzilik profesör diplomasını aldığı, memleketimizin kadın terziliğine olan ihtiyacını düşünerek kızlarını da terzi ve modist olarak yetiştirmek isteğiyle 1912’de tekrar Paris’e giderek *Avenü dö Şanjelize*’de, Madam Zevee’nin?- Atölyesi’nde ve Ladeveze Mektebi’nde kadın metodu öğrenimini yapan, *memleketimizin yegâne Türk san’atkârı* olduğu görülmektedir (Resim 2). Bu duyuruda, böylesine yetenekli sanatkârımızı desteklemek amacıyla, ülkemizdeki sanatları kuru bir şöhretten ibaret bulan yabancı terzileri terk ederek giysilerimizi Zeki Bey’e diktirmemiz önerilirken, paramızın yabancılara gitmemesinin amaçlandığı hatırlatılıyor.

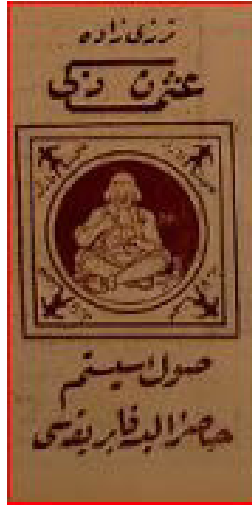
Osman Zeki Bey’in, yaşadığı sürece, terzilik mesleğindeki uygulamalarıyla, hem Meşrutiyetle yönetilen Osmanlı döneminde, hem de Cumhuriyet kurulduktan sonra, Türkiye’nin en ünlü terzilerinden biri oluşu yanında, *Kadın Terziliğinde Moda Renkler* (1921) adlı bir yapıtının da bulunduğu bilinmektedir. Yine Osman Zeki Terzioğlu’nun, mesleki bilgilerinin gelişimi için, İstanbul terzileri arasında, armağanlı yarışmalar düzenlediği, ayrıca terzilik mesleğini öğretmek amacıyla İstanbul’da özel terzilik okulu açtığı, kurslar düzenlediği de broşürde yer almaktadır.

Meşrutiyet yıllarında oldukça popüler olan Osman Zeki Bey’in, 1914 yılında, İstanbul’da, “Yeni Postahâne karşısında dâire-i mahsûsa”sında açtığı “erkekler mahsûs terzi-hânesi”nde özellikle “mülki, askerî” kıyafetleri dikerken, “Bâb-ı Âlî Caddesinde, Orhan Bey Hânı’ndaki Hanımlara mahsûs terzi-hânesinde fantezi, rop, manto, tayyör, çarşaf ve çeyiz takımları”nı, “son moda” üzerine özel üretim yaptığı, dönemin bir dergisinde yayımlanan reklamından öğrenilmektedir (Musavver İslam, 1914: 8). Yine aynı reklamdaki, “Paris Terzi Mektebinden diplomalı ve Umûm Terzi Ustaları Akademisi azâsından” olduğu vurgulanan Osman Zeki Bey’in, İstanbul terzileri arasında, başvuru süresi, 5 Nisan 1330 / 19 Nisan 1914 günleri arasında olan bir yarışma düzenlediği de anlaşılmaktadır.

Osman Zeki Bey’in yıllar içinde işinin büyüdüğü ve ününün arttığı, aşağıda bilgisi yer alan dönemin

gazetelerindeki ilanlarda da görülebilmektedir: “Paris Erkek ve Kadın Terzi Mekteplerinden Mezûn Terzi-zâde Osman Zeki / Türkiye'nin en büyük terzi ve kumaş mağazaları / Beyoğlu Cadde-yi Kebîr, Telefon:204,Merkez Şube:790.” (Akvâm, 9 Eylül 1335 [1919]: 2).

Uzun yıllar, Osmanlı terzilerine giysilerini ısmarlama diktiren ya da bonmarşelerden hazır elbiseler alan Türk halkı, Cumhuriyet'in başlarında Osman Zeki Bey'in girişimiyle, İstanbul'da kurduğu ilk ‘Hazır Elbise Fabrikası’nda üretilen elbiselerle tanışır. Osman Zeki Bey, ülkemizde ilk hazır elbise fabrikasının kurucusu olarak gazetelere verdiği reklamlarda, işyerini resim 3'deki gibi *alâmet-i farika*'sıyla tanıtmaktadır (Resim 3):

Resim 3. ‘Terzi-zâde Osman Zeki / Son Sistem / Hazır Elbise Fabrikası’ (Resimli Yurd (İzmir), 28 Teşrin-i evvel [Ekim] 1340 [1924]:7).

Cumhuriyet'in kuruluşu sonrasında büyük önder Mustafa Kemal'in öncülüğünde gerçekleşen Kıyafet Devrimi'nin uygulanması sürecinde, Adalet Bakanlığı çalışanlarının, yargıçların, savcılarının, Devlet Demir Yolları çalışanlarının giysi tasarımlarını yaptığı, bu özel giysileri, üniformaları, seri olarak ürettiği görülmektedir. Verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Osman Zeki Terzioğlu'nun Cumhuriyet dönemindeki çalışmalarının ayrı bir araştırma konusu olduğu bir kez daha görülmektedir.

Görünüşte işletmesinin ‘Genel Müdiresi Matmazel M. B. PİYUS’ imzalı, Terzioğulları işletmesinin reklamını yapan, özünde yaşam öyküsüyle yaptıklarını özetleyen tanıtım / reklam broşüründen bir bölümünde de görüleceği gibi, Türk tekstil ve giyim tarihinin karanlıklarında unutulmuş Osman Zeki Terzioğlu, yakından tanınması gereken bir sanatkâr olarak karşımıza çıkmaktadır (Resim 4).

Resim 4. Osman Zeki Terzioğlu'nun Reklam Broşürü, 1959 (G.Bike Sağduyu Belgesi).

Dededen toruna, tüm ailesiyle terzilik mesleğine gönül vermiş Osman Zeki, sunulan broşürde, ‘Yüksek terzilikte soyca, ailece meşhur Mühassıs Profesör TERZİOĞLU OSMAN ZEKİ’ olarak anılmaktadır. Adının önünde kullandığı ‘profesör’ sıfatı, bugün bizlerde ‘akademik unvan’ algısına neden olsa da, Osman Zeki Bey'in ‘profesör’ sözcüğünü kullanırken amacının, terzilik mesleğini öğretecek bilgiye sahip öğretmen, uzman olarak tanınmak olduğu bir gerçektir.

‘Terzi-zâde’ sıfatıyla, dededen, babadan gelen bir mesleği sürdüren, babasıyla büyük babaları da Osmanlı sarayında ‘terzi / terzibaşı’ olarak çalışan, terzilik mesleğine ailece katılarak kızları Müfide ve Münevver Hanımlar ile oğlu Orhan Terzioğlu'nu, Avrupa'ya, terzi akademilerine göndererek yetişmelerini sağlayan

Osman Zeki Terzioğlu (İnci, 1919: 19), edinilen bilgilere bakıldığında, yaptıklarıyla, Türk tekstil ve giyim tarihinde özel olarak incelenmesi gereken bir 'fenomen'dir (Baysal, 1942: 8).

'Modern Türk terzilik sanatının banisi' olarak tanınan O.Zeki Terzioğlu'nun yaşamöyküsü üstüne yapılacak ayrıntılı araştırmalarla Türkiye Terzilik Tarihinin bugüne değin karanlıkta kalan birçok yönü aydınlatılacaktır.

III. Modernleşme Sürecinde Osmanlı'da Terzilik Eğitime Yönelik İlk Yayınlar

Yıllar yılı, usta çırak ilişkisiyle yürüyen terzilik mesleğinin ustaları, özellikle Meşrutiyet döneminde, Fransa'ya / Paris'e, az sayıda da olsa İngiltere'ye / Londra'ya, Almanya'ya / Berlin'e giderek terzi mekteplerinde / akademilerinde öğrenim görmüşlerdir. Çoğunluğu *gayr-i müslim* Ermeni, Rum kökenli Osmanlı yurttaşı olan bu terzileri, Müslüman Türk terzileri izlemektedir. Modern giyim uygulayıcıları olan bu eğitimi terzilerin, İstanbul'da, İzmir'de, Ankara'da erkek ve kadın giyimine yönelik modaevleri / terzihaneler açtıkları bilinmektedir (Baysal, 1942: 5-8).

Terzilik mesleğinin öğretimi ve tarihsel değeri bakımından oldukça önemli olan İzmir Terzi Mektebi (Karayaman, 2009: 1-14) dışında, Cumhuriyetin ilk on yılı içinde, 'terzi buhranına çare bulmak için' başka girişimlerin de olduğu bilinmektedir.

Osmanlıda modernleşme süreciyle birlikte yaşanan toplumsal değişimlerin, devrimlerin sonucu olarak, yerli terzilere olan gereksinim artarken, terzilik mesleğinin öğretilmesine yönelik kimi basit bilgileri içeren yayınlarla, özel kurslar, okullar da ortaya çıkmıştır.

III. 1. Terzilik Yâhûd Usûl-i Hayâtiyye (1885)

Osmanlı'da, giyim kuşam bilgisini, terziliği öğretmek amacıyla, İstanbul'da (Der-saâdet), Hicrî 1303 (Milâdî 1885/1886-B.S.) yılında basılan, -şimdilik?- ilk Türkçe yayının, *Terzilik Yâhûd Usûl-i Hayâtiyye* adlı, bir formalık / broşür kitaptır. Bugüne kadar Türk tekstil ve giyim tarihine ilişkin kaynaklarda adı geçmeyen, *Terzilik Yâhûd Usûl-i Hayâtiyye* kitabı, bir elbiseyi biçip çatacak geometri bilgileriyle donanmış öğrencileri yetiştirmeyi amaçlayan

ilk ders kitabıdır. Yazarının adının A.B.L. kısaltmasıyla verildiği *Terzilik Yâhûd Usûl-i Hayâtiyye*, kitabı, dilimizde, -şimdilik- 'kalıp bilgisi öğretimi' için yayımlanan ilk kitaptır. Ölçü almaktan, entarinin göğüs ve etek kısımlarının kalıbını çıkarıp kesmeye ve dikmeye kadar bilgileri verirken doğal olarak erkek giyimine yönelik, iç çamaşırı, gömlek vb. bilgilerini de aktarmaktadır.

Resim 5. Mustafa Refik, *Kızlara Mahsûs Dikiş ve El İşleri* (1890) kitabının kapağı (G.Bike Sağduyu Belgeliği)

III. 2. Mustafa Refik, *Kızlara Mahsûs Dikiş ve El İşleri* (1890)

Bu kitap, dikiş ve el işlerine yönelik, öncelikle malzeme bilgisine ilişkin, ilkokulu, *mektep-i ibtidaî* bitirmiş kızlarımız için yazılmış bir ders kitabıdır (Resim 5). *Kızlara Mahsûs Dikiş ve El İşleri kitabı*, içeriğiyle dikiş ve el işlerinin temel bilgilerini kapsamaktadır. Bu bilgilendirme sırasında, ev hanımı olmak için gereken "*dikmenin, biçmenin*", dikiş bilgisinin (s.47) önemi de küçük bir paragrafta vurgulanır. Ancak dikiş konusu işlenmez.

III.3. Terzi Muallimi Antoine Efendinin 'Terzilik' Başlıklı Makale Dizisi (1895)

XIX. yüzyıl sonlarında yayımlanan Ma'lûmât (1895-1903) adlı renkli gazetemizin / dergimizin, 'Hanımlara Mahsûs Ma'lûmât / Le Malumat Pour Dames' adlı özel ekinde, 'Terzi

Muallimi Antoine Efendi'nin' yazdığı, 'Terzilik' başlıklı, resimli, dokuz bölümden oluşan yazı dizisi, bugün, hem giyim, hem de Türk terzilik tarihi açısından özel bir kaynak konumuyla karşımıza çıkmaktadır.

Tanım olarak ilk kez karşılaşılan 'Terzi Muallimi' sıfatını imzasında taşıyan Antoine'a yazdırılan yazı dizisinin ilk bölümü, 'Terzilik / Birinci Ders – Kısa Caket / Ölçü Almak - Ölçü Almak Usulü', başlığını taşımaktadır. Ma'lûmât dergisinin, yazı dizisinin başına eklediği, 'yapıtın eksiklikleri olsa da bu alanda yazılmış ilk çalışma' olduğunun vurgulandığı bu dizi yazı, ölçü almaktan kalıp çıkarmaya değin içerdiği bilgilerle doğrudan erkek giyimine yönelik olmasa da Türk tekstil ve giyim tarihi açısından oldukça önemlidir.

III. 4. Azize Haydar - M. Bedri, Külliyyât-ı Nefise'den Küçük Dikişler (1910)

'Bi-l-cümle inâs mekteplerine mahsûstur' tümcesi, dış kapağında olan, *Külliyyât-ı Nefise'den Küçük Dikişler* adlı kitap da, 'bütün kız okullarına mahsus' olarak yazılmış bir ders kitabıdır. Dikiş ve el işleri konusunu işleyen bu ders kitabı, öğrencilere, temel kavramlarla ilk bilgileri aktaran bir rehber niteliğindedir.

Yazarların, '1.Kitap' olarak tanımladıkları yapıtı incelendiğinde, 'El Hünerlerinin Başlangıcı' [s.8] ile 'Dikiş Makinası' [s.48] başlıklı iki ana bölümden oluştuğu görülmektedir. İçeriğinde, erkek ya da kadın giyimine yönelik model ve kalıp bilgisi olmasa da, Osmanlı'da giyim kuşam bilgisinin gelişimini görmek, kaynakları tanımak açısından bu kitabın önemli bir yayın olduğu söylenebilir.

III.5. Behire Hakkı, Biçki Nazariyât ve Kavâidi -I-II-III – (1913, 1914)

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan süreçte, biçki kuramının ve kurallarının öğretilmesi için Behire Hakkı Hanım'ın yazdığı, *Biçki Nazariyât ve Kavâidi* (1913, 1914) adlı üç ciltlik kitap, giyim kuşam bilgisinin gelişimine, terzilik mesleğine, çok önemli katkılarda bulunan bir yayındır (Resim 6). Çünkü bu kitap, Behire Hakkı Hanım'ın ifadesiyle, biçki kuramı ve kuralları üstüne, ülkemizde yazılan ilk kitaptır.

Behire Hakkı Hanım, üç ciltlik, *Biçki Nazariyât ve Kavâidi* adlı kitabını yazmakla yetinmeyecek, terzilik mesleğinin öğretimini amaçlayan, uzun yıllar bir meslek okulu konumuyla çalışan *Türk Kadınları Biçki Yurdu*'nu da 10 Temmuz 1329 / 1913'de kuracaktır. Behire Hakkı Hanım'ın, 10 Temmuz 1913'de, İstanbul'da, Taş Mektep'te kurduğu *Türk Kadınları Biçki Yurdu*'nun dışında, "İstanbul'da merkezden gayri Üsküdar'da, Fatih'te, Beşiktaş'ta, Bayezit'te dört tane Biçki Yurdu vardır. İzmir'de dört, Ankara'da bir, Konya'da üç, Gazi Ayıntap'ta, Kilis'te, birer Biçki Yurdu" (İnci, 1919: Arka dış kapak) açıldığı bilinmektedir. Meslek eğitimini, öğretimini çok ciddiye alan Behire Hakkı Hanım'ın, kurduğu ve bir okul olarak çalışan *Türk Kadınları Biçki Yurdu*'ndan mezun olanları, bir 'cemiyet' çatısı altında toplayarak, onların başarılı olmaları, topluma örnek olmaları için de büyük bir uğraş verdiği görülmektedir (Çolak, 2008: 51).

Resim 6. Behire Hakkı, *Biçki Nazariyât ve Kavâidinin Tedrisât-ı Âliye Kısmı / Kadın ve Çocuk Metodları*, Türk Kadınları Biçki Yurdu, Kitap: 1, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, 1329 / 1332 [1913], İstanbul, Kapak Resmi (G.Bike Sağduyu Belgeligi).

Osmanlı genç kızlarına, kadınlarına, terzilik bilgisini kuramsal ve uygulamalı olarak öğretmek amacıyla hazırladığı, *Türk Kadınları Biçki Yurdu*'nda / *Yurtları*'nda da ders kitabı olarak kullanılan *Biçki Nazariyat Ve Kavâidi*

-I-II-III – (1913,1914) adlı, üç ciltten oluşan yapıtı, terzilik eğitimi adına oldukça önemli bir yere sahiptir.

Behire Hanım, *Biçki Nazariyyât ve Kavâidinin Tedrisât-ı Âliye Kısmı*'nın önsözünde, bu kitabının, biçki dikiş kuramına ilişkin yazılmış ilk eser olduğunu vurgulamaktadır. Yine bu kitabının esâsını, Paris Terziler Akademisi'nin, kurucusu ve öğretmeni, F.Ladeveze'in, *Ladeveze Kadın ve Çocuk Metodları* kitabının oluşturduğunu açıklar. *Yüksek / üst düzeyde öğretime* yönelik, iyi derecede dikiş bilenlere seslenen, toplamı 150 sayfa olan *Biçki Nazariyyât ve Kavâidinin Tedrisât-ı Âliye Kısmı*'nın hemen tüm içeriğini 'Kadın ve Çocuk Metodları'na ilişkin bilgiler oluşturmaktadır. Ayrıca, "Ladeveze cetveleri Fransız kadınları için tertîb edildiğinden gerek kemer gerek aksâm-ı sâirecede biz şark kadınları için bazı farklar görüldüğünden bünyelerimizin tarz-ı teşekkülüne nazaran buna müşâbih yeniden bir cetvel tanzîm etmek icâb ediyor..." diyerek *Türk Kadınlarının Ölçü Cetveli*'ni hazırlayarak bu düşüncesini gerçekleştirmektedir.

Behire Hakkı Hanım'ın, 1914 yılında yazdığı ikinci kitap, *Biçki Nazariyyât ve Kavâidinin Tedrisât-ı İbtidâiyye Kısmı / Çocuk, Kadın ve Erkek Metodları [1914]*, içeriğiyle, biçki ve dikişe yeni başlayanlara, öğrencilere seslenmektedir. Öncelikle *Türk Kadınları Biçki Yurdu*'nda ders kitabı olarak kullanılan bu kitabın kapağında, 'Çocuk, Kadın ve Erkek Metodları'nı içerdiği belirtilmiştir. Kapaktaki bu açıklamayı, "bütün kız okullarında öğretimi Eğitim Bakanlığınca uygun bulunup kabul edildiğini" belirten "Umûm İnâs Mekteplerinde Tedrîsi Maârif Nezâret-i Celîlesince Tensîb ve Kabûl Edilmiştir" cümlesi izlemektedir.

Behire Hakkı Hanım'ın üçüncü kitabı, *Biçki Nazariyyât ve Kavâidinin Tedrisât-ı Tâliye Kısmı / Çocuk, Kadın ve Erkek Metodları [1914]*, biçki kuramının ve kurallarının 'Tedrisât-ı Tâliye Kısmı'nı içermektedir. Osmanlıca'da, *tâliye* sözcüğü, kurulan tamlamaya göre, bir şeyin arkası sıra giden, ikinci derecede, sırada, bağlanan, bağlı olan, izleyen anlamlarını karşılamaktadır.

Beş 'kısım'dan oluşan *Biçki Nazariyyât ve Kavâidinin Tedrisât-ı Tâliye Kısmı / Çocuk, Kadın ve Erkek Metodları*'nın

içeriğini belirleyen konu başlıkları şunlardır: "*Birinci Kısım*"ı [ss. 3-79], "*Genç Kız ve Kadın Elbisesi*" konusunu içermektedir. "*İkinci Kısım*" [ss.80-93] "Erkek Çocuk Elbisesi", "*Üçüncü Kısım*" [ss.94-114] ise "*Erkek Elbisesi*" başlıklarıyla, erkek giyimini kapsamaktadır.

III.6. Terzilere Rehber, "Ladevez Biçki Usûlü" (Tarihsiz-192-?-)

Elimizdeki kaynaklara ve araştırmalarımıza göre, -şimdilik-Tanzimat'tan Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar, kapsamı tümüyle erkek giyimine, erkek terziliğine ilişkin, kuramsal içerikte, özgün bir yayınının olmadığı görülmektedir. Bu süreçte, hazırlanış yılları açıkça bilinmeyen, üzerinde baskı tarihi olmayan, 1924-1928[-?-] yılları arasında yayımlandığı düşünülen, Osmanlıca yazılmış, İzmir'de yayımlanan, Fransa'nın ünlü terzilik okulu Paris Terziler Akademisi'nin sahibi F. Ladeveze'in içeriği tümüyle erkek giyimine yönelik kitabının Türkçe çevirisi karşımıza çıkmaktadır: F. Ladeveze, *Terzilere Rehber, Ladevez Biçki Usûlü*, Eserin Mütercimi: La Mode Terzihânesi Sahibi, Paris Terziler Akademisinden Diplomalı M. Es'ad, İzmir, Anadolu Matbaası, [İçkapak], İstanbul, Milliyet Matbaası [Dışkapak], Tarihsiz [?], 136 s (Resim 7).

Resim 7. (İÇKAPAK) Terzilere Rehber / "Ladevez Biçki Usûlü", Dünyanın bütün lisânlarına tercüme edilmiş Paris'in en meşhûr ve nâm-dâr Terzi Mekteplerinde tedrîs edilen "METHODE" kitabından aynen nakl olunmuştur. (Fotoğraf) Eserin Mütercimi: M.Es'ad, / Mütercimi: [La Mode] Terzihânesi Sahibi Paris Terziler Akademisi'nden Diplomalı M. Es'ad, İzmir - Anadolu Matbaası(G.Bike Sağduyu Belgeligi).

Yıllar yılı, erkek giyimi üstüne doğru dürüst tek bir yayına sahip olamayan, usta çırak yoluyla yetişen Osmanlı terzilerine, “*La Mode Terzihanesi'nin sahibi M. Es'ad Bey*”, bu çevirisiyle yeni bir yol açmış, erkek terziliği tarihimize de oldukça önemli bir katkı sağlamıştır.

XIX. yüzyılda, Avrupa'da, sanayi devrimiyle, ilk olarak erkek giyiminde başlayan 'zorunlu' değişim rüzgarları, tüm modernleşme hareketlerinde olduğu gibi Osmanlı'yı da etkisi altına almıştır. Osmanlı'da, bu mesleğe önderlik eden terzilerimiz, beklenen düzeyde olmasa da yayınlarıyla, araştırmalarıyla, günümüz moda ve tasarım eğitiminin ilk kaynaklarını oluştururlar. Bu dönemde yayımlanan özgün bir albüm, giyim tarihimiz açısından dikkatleri çeker. 1873 yılında, Victor Marie De Launay ile birlikte Osmanlı giyim tarihinin çok önemli bir belgeselini hazırlayan Osman Hamdi Bey'in *Elbise-i Osmaniyye* (Osman Hamdi Bey: 1999) albümü, giyim tarihimizin zenginliğine tanıklık etmesi açısından önemlidir (Resim 8).

Resim 8. Osman Hamdi Bey (1999), De Launay, Victor Marie, 1873 Yılında Türkiye' de Halk Giysileri / *Elbise-i Osmaniyye*, Çev.: Erol Üyepazarcı.

Sonuç

Düşünsel bir üretim olan modernleşme, 'yenileşme, değişme, gelişme' aşamalarıyla, simgesel bir değer olarak, en somut bir biçimde varlığını giyimde gösterir. Yüzyıllardır, modernleşme ile gelenekselin bütün ilişkilerinde, uyumunda, çatışmasında 'giysi / giyim', en somut gösterge olarak varlığını sürdürmektedir, sürdürmeye de devam edecektir. Yüzyıllar boyu salt tekil üretimin aracı olan giysilerin üretilmesi XIX. yüzyılda, sanayi devrimi ile yeni bir evreye dönüşür. Tekil üretimi sürdüren usta terzilerin yanında, fabrikasyon üretimin bütün dünyaya yayılmasında giyim bilgisine dönük eğitim kurumlarının açılmasıyla terzilik mesleğine yönelik yayınların, kitapların ortaya çıkışı belirleyici olmuştur.

Yüzyıllarca usta-çırak ilişkisiyle sürdürülen terzilik mesleği, matematik bilimiyle çalışılan ve okullarda öğrenilen bir mesleğe dönüşmüştür. Eğitim / öğretimle değişen giysi formlarını öğrenmek için Paris, Londra ve Berlin gibi kentlerdeki okullara gönderilen Osmanlı terzi adaylarının metrik sistem ile terziliğe bakış açıları değişmiş, İstanbul, İzmir, Selanik gibi büyük kentlerde, modern eğitilmiş terzilerimiz hızla çoğalmıştır.

Avrupa'da terzilik eğitimi / öğretimi gören bu terziler, kısa bir süre içinde ülkemizde de terzilik okullarının doğmasına öncülük etmişler, bu okullarda yüzlerce terzi yetiştirmişlerdir. Bu eğitim-öğretim uğraşısıyla günümüz moda - giyim okullarının da temeli atılmıştır.

Osmanlı'dan Cumhuriyet döneminin başlarına değin terzilik bilgisinin yayılmasında bu öncü terzilerimizin yaptıkları yayınların, yazdıkları mesleki kitapların önemi büyüktür. Bu makalede, süreç değerlendirilmiş, ilk yayınlar ile eğitilmiş-okullu ilk terzilerimiz üstüne bilgiler verilmiştir.

Kaynakça

- 17.Yüzyılda İsveç Büyükelçisi Claes Ralamb'ın Yaptırdığı Tablolarla Avcı Mehmed'in Alay-ı Hümayunu (2006), İstanbul: Pera Müzesi Yayını.
- Abdülaziz Bey (2002), *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri [Âdât ve Merasim-i Kadime Tabirât ve Muâmelât-ı Kavmiyye-i Osmaniyye]*, Yayına Hazırlayanlar: Prof.Dr. Kâzım Arısan, D. Arısan Günay, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Alus, S.M. (1950), "II.Abdülhamit Devrinde Erkek Kıyafetleri", *Resimli Tarih Mecmuası*, Aralık 1950 (12): 487-490.
- Atasoy, N. (2005), *Derviş Çeyizi / Türkiye'de Tarikat Giyim Kuşam Tarihi*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını.
- Baysal, Ş. (1942), *Türkiye'de Terzilik*, Ankara: Alâeddin Kırıl Basımevi.
- Behire Hakkı, *Biçki Nazariyat ve Kavâidinin Tedrisât-ı Âliye Kısmı / Kadın ve Çocuk Metodları*, Türk Kadınları Biçki Yurdu, Kitap: 1, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, 1329 / 1332 [1913], İstanbul.
- Boucher, F. (1983), *Histoire Du Costume - En Occident De L'Antiquité A Nos Jours*, Paris: Flammarion.
- Chenoune, F. (1993), *A History Of Men's Fashion*, London: Flammarion.
- Cumhuriyet Gazetesi*, 24.10.1969, s.7.
- Çolak, G., Uçan, L. (2008), "Behire Hakkı", *II.Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Basında Kadın Öncüler*, Heyamola Yayınları, 51-53 s., İstanbul.
- Dalvimart, O. (2012), *Osmanlı Kostümleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları - Türkiye Sanayi İşverenleri Sendikası Yayınları.
- Demiryürek, M. (2010), "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Değişen Moda Anlayışının Edebiyata Yansımaları [1860-1923]", *Turkish Studies / International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 5/3, Summer 2010, 1009-1043 s.
- Evliya Çelebi (1995), b. Derviş Muhammed Zillî, *Evliya Çelebi Seyâhatnâmesi, I*. Kitap: İstanbul, [Topkapı Sarayı Bağdat 304 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini], Hazırlayan: Orhan Şaik Gökyay, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Gürsoy, Ü. (2009), "Türk Kültüründe Terzilik" / "1872 -1900 Yılları Arası Türk Edebiyatına Terzilik Mesleğinin Yansımaları", *Acta Turcica / Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, Yıl 1, Sayı 2/2, Temmuz 2009, 168-183 s.
- İnci Mecmuası*, 1 Kanûn-ı evvel (Aralık)1335 [1919], No.1, Arka dış kapak.
- İpek, S. (2009), *Topkapı Sarayı Müzesi Örneklerine Göre Yazılı Ve Görsel Kaynaklar Işığında 18.-19. Yüzyıl Saray Kadın Modası*, Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karayaman, M. (2009), "İzmir Terzi Mektebi", *Acta Turcica, Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, Yıl:1, Sayı: 2, Temmuz 2009, 1-14 s.
- Littré, Paul-Emile (1978), *Dictionnaire De La Langue Française, Tome:4*, Edité par Encyclopedia Britannica, Chicago: İmp. R.R.D&S. Company.
- Musavver İslâm Salon Mecmûası*, No: 1, 27 Mart 1330 [9 Nisan 1914-B.S.], 8 s., İstanbul.
- Osman Hamdi Bey (1999), *De Launay, Victor Marie, 1873 Yılında Türkiye' de Halk Giysileri / Elbise-i Osmaniyye*, Çev.: Erol Üyepazarcı, [Viyana Uluslararası Fuarı İçin Kurulan Osmanlı İmparatorluğu Komisyonu'nun Yardımlarıyla Yayımlanan Eser], İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- Osmanlı'da Yahudi Kıyafetleri / Jewish Costume In the Ottoman Empire* (Tarihsiz), Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş. , Sergi Kataloğu, İstanbul.
- Pınar, İ. (2001), *Hacılar, Seyyahlar, Misyonerler ve İzmir, Yabancıların Gözüyle Osmanlı Döneminde İzmir*, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Recaizade Mahmut Ekrem (2004), *Araba Sevdası*, İstanbul: Özgür Yayınları.
- Sağduyu, G.B., (2013), "Osmanlı' da Modernleşme Sürecinde Erkek Giyimindeki Değişim Olgusu [1860 – 1925]", Sanatta Yeterlik Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Sevin, N. (1990), *Onüç Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bir Bakış*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tezcan, H. (2000), *19. yy. Sonuna Ait Bir Terzi Defteri*, İstanbul: Sadberk Hanım Müzesi Yay.

Tezcan, H. (2006), *Osmanlı Sarayının Çocukları / Şehzadeler ve Hanım Sultanların Yaşamları ve Giysileri*, İstanbul: Aygaz Yayınları.

Tezcan, H. (2011), *Osmanlı Sarayı Müzesi Koleksiyonundan Tılsımlı Gömlekler*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Yaman, B. (2008), *Osmanlı Saray Sanatkârları / 18.Yüzyılda Ehl-i Hiref*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Görsel Kaynaklar

Resim 1. “İslâm Terzilerimizden Osmân Zekî Beğ”, (Servet-i Fünûn Mecmuası, No: 1182, 1914: 285)

Resim 2. “Osman Zeki Terzioğlu'nun Reklam Broşürü”,1959. (G.Bike Sağduyu Belgeliği)

Resim 3. “Terzi-zâde Osman Zeki / Son Sistem / Hazır Elbise Fabrikası”. (Resimli Yurd (İzmir), 28 Teşrin-i evvel [Ekim] 1340 [1924]:7.)

Resim 4. Osman Zeki Terzioğlu'nun Reklam Broşürü, 1959. (G. Bike Sağduyu Belgeliği)

Resim 5. Mustafa Refik, *Kızlara Mahsûs Dikiş ve El İşleri* kitabının kapağı. (G. Bike Sağduyu Belgeliği)

Resim 6. Behire Hakkı, *Biçki Nazariyât ve Kavâidinin Tedrisât-ı Âliye Kısmı /Kadın ve Çocuk Metodları*, Türk Kadınları Biçki Yurdu, Kitap: 1, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, 1329 / 1332 [1913], İstanbul, Kapak Resmi.

Resim 7. (İÇKAPAK) Terzilere Rehber /“Ladevez Biçki Usûlü”, Dünyanın bütün lisânlarına tercüme edilmiş Paris'in en meşhûr ve nâm-dâr Terzi Mekteplerinde tadrîs edilen “MÉTHODE” kitabından aynen nakl olunmuştur. (Fotoğraf) Eserin Mütercimi: M.Es'ad, / Mütercimi: [La Mode] Terzihânesi Sahibi Paris Terziler Akademisi'nden Diplomalı M. Es'ad, İzmir - Anadolu Matbaası. (G. Bike Sağduyu Belgeliği)

Resim 8. Osman Hamdi Bey (1999), De Launay, Victor Marie, *1873 Yılında Türkiye' de Halk Giysileri / Elbise-i Osmaniyye*, Çev.: Erol Üyepazarcı, (Viyana Uluslararası Fuarı İçin Kurulan Osmanlı İmparatorluğu Komisyonu'nun Yardımlarıyla Yayımlanan Eser)